

НОВІТНЯ «ТРИПІЛЬСЬКА МІФОЛОГІЯ» В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ УКРАЇНИ

Василь Балашок

УДК 94(477):316.774

Розглянуто новітні міфологеми, пов'язані з трипільською культурою, а саме: патріотичні, що перебільшують рівень її розвитку й ототожнюють «трипільців» з українцями, і антиукраїнські, які заперечують високий розвиток цієї культури і відкидають будь-яку її роль в історії України. Факти засвідчують, що Трипілля належало до перших розвинених культур-протоцивілізацій, хоча до рівня справжньої державної цивілізації не розвинулося. Творці ж її належать до предків українського народу, багато сфер культури якого (господарство, житлобудування, вірування тощо) виявляють спадкоємність із Трипіллям.

Ключові слова: трипільська культура, етноісторичні міфи, інформаційний простір, «трипільці», цивілізація, культура, спадок, розвиток.

The article analyzes new mythologems connected with Cucuteni-Trypillian culture — patriotic that exaggerate level of its development and identify Cucuteni-Trypillian tribes with Ukrainians, as well as anti-Ukrainian ones that deny its high level of development and reject any role in Ukrainian history. In reality the facts show that Cucuteni-Trypillian culture belonged to the first developed cultures-protocivilizations, although it had not developed to the level of real state civilization. Its founders belong to the ancestors of the Ukrainian people, much spheres of which (farming, house construction, beliefs etc) reveal heredity with Cucuteni-Trypillian culture.

Keywords: Cucuteni-Trypillian culture, ethno-historical myth, information space, Cucuteni-Trypillian tribes, civilization, culture, inheritance, development.

У сучасній суспільній свідомості міфам належить аж ніяк не останнє місце, причім це стосується як окремої людини, так і цілих спільнот. Раціоналізація життєдіяльності людства сьогодні змінила як способи міфологізації дійсності, серед яких провідну роль відіграють модерні засоби масової комунікації, так і форму й зміст новітньої міфології, яка, остаточно так і не витіснивши міфологію традиційну, заповнила інформаційний простір. Серед різного роду міфів, породжуваних модерним індустріально-інформаційним суспільством (міфи про НЛО, про космічних прибульців, про Бермудський трикутник, про снігову людину тощо), дуже важливе місце посідають міфи етноісторичні. Такі міфи можуть мати різний зміст, але здебільшого вони пов'язані з певними, політично зумовленими, ідеологемами, що побутують у тих чи інших країнах, та зі взаємовідношеннями цих країн.

Досить багато етноісторичних міфів породила й модерна українська дійсність. Це і не дивно, зважаючи на те, що в сучасній Україні в дуже жорсткій боротьбі між неоколоніальними й націєтворчими силами проходить процес

формування модерної нації. Адже і колоніалістські, і національні спільноти своє існування завжди обґрунтовують певними етноісторичними міфами. До найрезонансніших з міфів, що панують в інформаційному просторі України¹, належить і група міфологем, які стосуються спадку трипільської культури. Ці міфологеми існують у, так би мовити, українському й антиукраїнському варіантах, представляючи націєтворчі й неоколоніальні сили та відбиваючи їх боротьбу в процесі непростого українського модерного націєтворення. У пропонованій розвідці автор розглянув основні новітні міфологеми, пов'язані з Трипіллям, які панують у сучасному інформаційному просторі України, а також висвітлив реальний стан речей щодо проблеми трипільського спадку. Це допоможе зрозуміти міфологізм розглядуваних версій погляду на трипільську культуру.

Поглядів на проблему трипільської спадщини є доволі багато: від прямого ототожнення українців із творцями трипільської культури до повного заперечення останніх як предків українського народу. Так само є

варіантність погляду на саму трипільську культуру: від оголошення її найблисучішою та найрозвинутішою культурою, навіть першою цивілізацією стародавньої епохи, і до того, що ця культура взагалі не належить до видатних і розвинутих.

Проголошення Трипілля найрозвиненішою культурою і цивілізацією стародавніх часів, ототожнення «трипільців» [цей термін розкриємо нижче. — В. Б.] з українцями характерне для аматорів і тих науковців-гуманітаріїв, які за своєю спеціалізацією перебувають доволі далеко від проблем власне етногенезу й етнічної історії. Переважно це люди, яким властиві національні неоромантичні погляди. Адже будь-яка романтична історіографія містить елемент ідеалізації минулого власного народу — він неминучий, коли відбувається становлення національної держави, яке завжди супроводжується продукуванням національних міфів². А для національних і націоналістичних (часто різницю між ними встановити важко, оскільки всі нації творяться відповідними націоналізмами) міфів характерне намагання якомога глибше «опустити» в глиб віків історію власного народу³. Сучасні неоромантики насамперед проголошують унікальність рівня розвитку культури Трипілля. Наприклад, навіть у досить поміркованому путівнику «Золотими стежками Кіровоградщини» читаємо: «За тисячі років до будівництва перших пірамід у Єгипті на берегах Південного Бугу, Синюхи та Великої Висі процвітала унікальна трипільська цивілізація перших у Європі хліборобів і будівників багатопверхових міст»⁴. Або таке твердження: «Трипільська культура, по суті, була першою цивілізацією людства»⁵. При цьому, базуючись на «прочитанні» А. Кифішиним⁶ «протошумерських письмен» відомої Кам'яної могили (самі «письмена» обов'язково оголошують найстародавнішими у світі), ці автори часто ототожнюють Трипілля з відомою із шумерських текстів Араттою, яка насправді містилася далеко від України — десь у південному Ірані⁷. На ототожненні Аратти з Трипіллям особ-

ливо налягає Ю. Шилов, у книзі якого зазначено: «Трипілля (=шумер. Аратта)»⁸. На одне з найконцентрованіших формулювань сучасної міфології, пов'язаної з Трипіллям, натрапляємо в газетній статті політолога В. Бебика: «Розшифровки російським сходознавцем А. Кифішиним архівів ермітажу Шу-Нун (Кам'яна могила) дають підстави для неймовірних (але лише на перший погляд!) висновків, що праукраїнська (трипільсько-арійська) цивілізація дала потужний поштовх шумерській (3500–500 рр. до н. е.), єгипетській (3000 р. до н. е. — 400 р. н. е.), еллінсько-римській (3000 р. до н. е. — 400 р. н. е.), індійській (2500–600 рр. до н. е.) та іншим «класичним цивілізаціям»⁹. В. Бебик узагалі схильний до подібних неоромантичних захвалювань предків українців. Наприклад, він на Першому каналі Національного радіо (по неділях о 7 год 55 хв) веде передачу «З глибини тисячоліть», у якій, не будучи фахівцем, поширює «істини», а саме: скіфи й арії, як «предки українців», принесли в Індію високу цивілізацію; Будда також був скіфом, тобто «праукраїнцем»; шумеро-аккадський бог Енліль — «давньоукраїнський» бог; Шумерська цивілізація є «Самарською» (від р. Самара в степовій Україні); «кельти походять з України» і «кельти були скіфами». Окрім того, «знаходить» українські сліди на віддалених континентах, наприклад, в Африці, а також вишукує в різних мовах світу слова, власні назви й імена з коренем *укр* і оголошує, що це свідчить про всесвітній вплив українців на всі народи та країни. Насправді ж «трипільці» українцями бути не могли, адже в їхні часи (VI–III тис. до н. е. за каліброваними датами) навіть слов'яни не існували як окрема етнічна спільнота, оскільки ще не виокремилися зі складу стародавньої індоєвропейської спільності. А трипільська культура ніяким чином не була найрозвиненішою культурою та цивілізацією — учителькою стародавніх шумерів і єгиптян. За влучним зауваженням відомого українського ученого-енциклопедиста В. Петрова, Україна в трипільські часи «входила в

загальне коло тодішнього культурного світу, що в ньому панівне місце належало країнам Месопотамії й Єгиптові»¹⁰.

Чимало науковців, які безпосередньо займаються вивченням трипільської культури (здебільшого археологи), у пошуках розв'язання розглядуваної проблеми обстоюють протилежну позицію. Вони не тільки не ототожнюють українців із творцями трипільської культури (що правильно), але дуже часто доводять, що останні не можуть бути предками перших (із чим можна посперечатися). Деякі археологи, як наприклад, Л. Залізник¹¹ та інші, узагалі відводять творцям трипільської культури дуже скромну роль серед предків українців, або ж близькі до повного її відкидання, що призводить до не менш радикального, аніж перебільшення в неоромантичних трипільцелів, применшення ролі трипільської культури в розвитку людності на теренах України. Науковою підставою для відкидання Трипільля з-поміж культурних предків українців для цих дослідників слугує, як уважають вони, належність трипільської культури до кола археологічних культур, батьківщиною яких була Мала Азія. Із цієї території вони поширилися на Балкани і вже звідти потрапили на терени України. Якщо це так, то й народи, які створили ці культури, включаючи «трипільців», є вихідцями з Близького Сходу, за мовою вони «хатто-хурити чи (та) афразійці» [формулювання Л. Залізника. — В. Б.], а не індоєвропейці¹².

Із занепадом трипільської культури, як уважають ці археологи, у IV—III тис. до н. е. трипільське землеробське населення було частково знищене і витіснене з території України, а частково асимільоване рухливими й войовничими скотарями-степовиками індоєвропейцями (ця позиція бере початок від робіт М. Гімбутас, яка порівнює останніх з непереможними воїнами-кочівниками середньовіччя). Підстави для такого висновку, за твердженням археологів, — відсутність у складі посттрипільських археологічних пам'яток продовження традицій Трипільля¹³.

Спробуємо проаналізувати дійсний стан речей із Трипільям та виявити, чи мають рацію

означені версії щодо трипільської культури та її спадку в Україні. Спершу розглянемо проблему рівня розвитку трипільської культури та її творців. Факти свідчать, що Трипільля не тільки належало до кола перших на земній кулі ранньоземлеробських культур, які в неоліті-енеоліті заклали основу для подальшого розвитку людської цивілізації, але й характеризувалося значними досягненнями в багатьох сферах. Ця протоцивілізація інтенсивно проходила процес свого становлення, який незадовго до завершення, тобто до складання повноцінної державної цивілізації, з невідомих на сьогодні причин зупинився. (Археологи фіксують раптовий занепад протоміських центрів, різку депопуляцію, регрес культури на останніх етапах розвитку багатьох ранньоземлеробських культур Балкано-Дунайського регіону, а також Трипільля¹⁴.) Протоцивілізація старої Європи, що містила культури Егеїди, Східної Італії, Лендель, Тисаполгар, Вінча, Караново, Петрешті та деякі інші, органічно охоплювала й культуру Трипільля-Кукутені, яка становила її східний форпост. А східний кордон цієї спільноти сягав Дніпра¹⁵. «Впродовж двох із половиною тисячоліть Трипільля було східним форпостом цивілізованого життя на теренах Старої Європи. Трипільська культура стала провідником її впливу далі — на північ, південь та схід»¹⁶.

Разом з тим Трипільля ознак справжньої державної цивілізації не виявляє. В археології традиційно цими ознаками (їх визначив Г. Чайлд) є наявність міст, монументальної архітектури й писемності. Творці трипільської культури всього цього ще не створили. Знакова система «трипільців», хоча і доволі розвинута, справжньою писемністю не стала¹⁷. Так само їхні поселення-гіганти є лише величезними селами, не виявляючи справжніх ознак урбанізації¹⁸. І все ж археологи, які при визначенні рівня розвитку трипільської культури керуються вищезазначеними ознаками державної цивілізації, випускають з уваги те, що діють ці індикатори в першу чергу стосовно цивілізацій Стародавнього

Сходу і середземноморської Європи. У культурах інших регіонів означені критерії визначення державної цивілізації спрацьовують далеко не завжди. Наприклад, більшість ранніх цивілізацій Тропічної Африки не знали писемності до запозичення арабської та європейських систем письма¹⁹. Не було і монументальної архітектури, її функції виконувала дерев'яна скульптура²⁰. Не знали писемності й доколумбові цивілізації Андської області Південної Америки. Інське «вузликове письмо» кіпу справжньою писемністю назвати не можна²¹. А цивілізація чібча-муїсків із сучасної Колумбії не знала ні писемності, ні монументальної архітектури²². Тому застосувати до Трипілля вищевказані ознаки державної цивілізації також слід з обережністю. Хоча, звичайно, першою цивілізацією людства і вчителькою високих близькосхідно-середземноморських цивілізацій трипільська культура аж ніяк не була, та й бути не могла, оскільки не мала тієї потужної культурно-історичної традиції, яка розвивалася впродовж багатьох тисячоліть у Передній Азії та Східному Середземномор'ї. Природні умови на теренах України не були такими сприятливими для ранніх цивілізацій, як у регіоні перших відомих нам високих цивілізацій²³.

Необхідно наголосити, що трипільська культура, зважаючи на її еволюцію впродовж близько 2700 років (з другої половини VI до початку III тис. до н. е. за каліброваними датами)²⁴, творилася не одним народом, який прийшов з Малої Азії, а кількома, включно з аборигенними етнічними спільнотами України. І саме тому, на нашу думку, доцільно брати слово «трипільці» в лапки, оскільки такий етнос навряд чи існував. Можливо, серед «трипільців» була якась частина етнічних прибульців з Балкан чи навіть з Малої Азії, які, до того ж, могли належати до різних етнічних спільнот. Частина ж їх, а можливо, і більшість, складала аборигенні етнічні угруповання, що запозичили трипільську культуру від прибульців. Тут слід нагадати, що в багатьох етнографічно зафіксованих випадках

поширення культур відбувається майже або й зовсім без міграцій їх носіїв. Тобто, культурні досягнення або навіть і мови розповсюджуються, а міграції людності при цьому не спостерігається чи майже не спостерігається. У випадку з Трипіллям доказом на користь місцевого походження принаймні частини «трипільців» є виявлені численні випадки культурної взаємодії й міксації прийшлої трипільської і місцевих неолітичних та енеолітичних археологічних культур, зокрема буго-дністровської, середньостогівської, дніпро-донецької, лійчастого посуду та ін.²⁵

Останнім часом проведено аналіз ДНК решток «трипільців», зокрема з печери Вертеба на Тернопільщині: всі вони містять лише гени групи Н, характерні саме для населення Європи. Вони сюди потрапили ще до настання льодовикового періоду, у далекому палеоліті. Носіїв групи генів T/J, районом поширення яких є Близький Схід, не виявлено зовсім²⁶. Отже, усі «трипільці», за досліджуваними рештками (яких, на жаль, дійшло до нас обмаль), були аборигенами України.

Не відповідає також дійсності версія Л. Залізняка та його прибічників, що трипільське населення після зникнення трипільської культури було знищене, витіснене й тотально асимільоване «войовничими скотарями-індоевропейцями». За даними останніх досліджень в українському Лісостепу, а також у Степу, куди змістилася частина племен «трипільців», навіть після зникнення трипільської культури існували ті ж самі популяційно-етнічні угруповання, що лише змінили культурно-господарську модель, у якій, зокрема, зросла роль скотарства. Для цього було достатньо підстав, оскільки екстенсивне землеробство Трипілля значною мірою вичерпало земельні і навіть лісові ресурси. Мали місце й важливі кліматичні зміни, що стимулювали це переселення²⁷. Ю. Рассмакін, застосувавши новий підхід до вирішення проблеми походження степових культур України епохи бронзи, стверджує, що «стєпова (як і лісостєпова) загроза трипільській культурі

залишається науково не доведеним фактом»²⁸. На його думку, на пізньому етапі існування трипільської культури спостерігається процес експансії землеробського населення («трипільців»), що вичерпало власні екологічні ресурси, у степову зону. Підтвердженням міграції «трипільців» у степи є пам'ятки животилівсько-вовчанського типу, що залишили в степовій зоні України переселенці з ареалу трипільської культури (а також з ареалу майкопсько-новосвободненської культурної спільноти на Кавказі, де відбувалися ті самі процеси, що і в Трипіллі). І, як наслідок цієї експансії, у степовій зоні виникли курганні культури скотарів²⁹. На цю експансію вказують й інші дослідники³⁰. Це є підтвердженням того, що ніякої інвазії агресивних степовиків на територію трипільської культури, аналогічної монгольській навалі на Давню Русь, не було. (До речі, сам уклад номадизму, з його воїновничим вершництвом, властивий скіфо-сарматському, гунському, тюркському, монгольському суспільствам, виник у Євразії в I тис. до н. е. У розглядуваній нами епосі його ще не існувало³¹.) Зважаючи на вищевикладене, у Степ активно мігрували, змінюючи свою культуру і адаптуючись у такий спосіб до нових умов, етнічні спільноти із землеробського Лісостепу, зокрема «трипільці», які, за Ю. Рассамакіним, і започаткували культурний комплекс степовиків-скотарів³². Але якщо кардинальної зміни населення у фінальнотрипільську епоху в Україні не було, то цілком імовірно, що те ж саме населення (звичайно, з неодмінними більш чи менш численними адстратними й суперстратними додатками, що були в різні епохи, а також з неодноразовими трансформаціями етнічності) продовжує складати основу тутешньої людності й досі.

Висловимо припущення, що не було і повного розриву (який нібито випливає з наявних на сьогодні археологічних пам'яток) у культурній спадкоємності людності трипільської та посттрипільської епох. Адже духовна й соціонормативна культура, і навіть значна частина матеріальної культури, стародавніх

суспільств «вловлюється» методами археології дуже слабо³³. Якщо спадковість трипільських традицій зберігалася в певних сферах культури, що не залишилися в матеріальних рештках, то це виявити вельми не просто. Можливо, саме збереженням тих чи інших традицій Трипілля в посттрипільський період у тих сферах культури місцевого населення, які не збереглися, пояснюється факт спорідненості ряду особливостей традиційно-побутової культури українців з ними. Адже ті чи інші особливості і явища культури можуть переходити з однієї її сфери в іншу і навпаки. До речі, це положення підтвержене й матеріалами дослідження трипільської культури. Так, М. Відейко на основі вивчення трипільського різьблення по глині висловив припущення, що гончарні вироби «трипільців» мали свої дерев'яні прототипи. Він також припускає, виходячи з певних ознак, що їхній одяг був прикрашений тканням, вишивкою, аплікаціями з типовим трипільським орнаментом³⁴. На збереження певних елементів трипільської культури в посттрипільську епоху свого часу звернув увагу В. Петров: «Той факт, що в комплексах шнурової кераміки виявлено мальований посуд [власний Трипілля. — В. Б.], сприймається як свідчення, що, попри всі зміни й зрушення часу, які сталися на зламі III і II тисячоліть [наведено некалібровані дати. — В. Б.], трипілля все ж таки не вигибає остаточно»³⁵.

Визначаючи роль трипільського спадку в культурі сучасної України, простежимо тяглість тих чи інших елементів української культури від Трипілля. Тяглість проведемо через проміжні пункти, адже ми мусимо бути певними, що дане культурне явище не виникло через певний проміжок часу заново, а успадковане саме з трипільської культури. Ціла низка культурних явищ, притаманних українцям, породжені в Трипіллі, з яким вони пов'язані через проміжні етапи. Зокрема, від часів трипільської культури відтворювальне землеробсько-скотарське господарство остаточно перемогло на основній частині українських теренів. Саме з тих часів воно стало пануючим, особливо в

лісостеповій і лісовій зонах України³⁶. Так само з трипільських часів не переривалася в Україні традиція орного землеробства³⁷. Від Трипілля до українців рубежу ХІХ–ХХ ст. зберігся основний набір сільськогосподарських культур, включно зі злаками (звичайно, уже суттєво доповнений). Це, зокрема, півкові пшениці — однозернянка, двозернянка, спельта, а також ячмінь голозерний, ячмінь півчастий, просо, горох, віка ервілія. Лише в Надчорномор'ї ці культури поступилися іншим видам злаків, завезених сюди грецькими колоністами в І тис. до н. е. «Отже, — зауважив М. Відейко, — можна сказати, що на всій іншій території хлібороби користувалися “трипільською спадщиною”»³⁸.

Від трипільської культури українці перейняли традиції тваринництва, включно з тваринами, яких використовували як тяглові та для запрягу, а також для верхової їзди. Насамперед це стосується вола як основної тягової тварини і способів волового запрягу, а також і коня як основної тварини для верхової їзди, якого одомашнили творці синхронних Трипіллям сусідніх степових культур (дерев'яська культура середньостогівської культурно-історичної спільності та ін.). Так, серед остеологічних знахідок свійських тварин ранньотрипільського періоду волі належить 50–70 % від усіх залишків кісток, середнього періоду — 30–60 %, пізньотрипільського періоду (на Волині) — 38–40 %³⁹. Подібну картину спостерігаємо і в посттрипільський період, аж до слов'ян та українців. У племен давньоамної культури велика рогата худоба становила від домашнього стада 45,6 % (для порівняння: дрібна рогата худоба — 33,7 %, свині — 2,3 %, коні — 18,4 %) ⁴⁰. У творців зрубної культури передскіфського періоду серед виявлених остеологічних залишків 46,6 %, тобто найбільше, належить великій рогатій худобі⁴¹. Від трипільських часів беруть початок і форми запрягу, якими послуговувалися в Україні наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст. За М. Глушком, «загалом же, сформований ще на початку енеоліту парний запряг вели-

кої рогатої худоби став визначальною рисою гужового транспорту і хліборобської техніки України на довгі тисячоліття»⁴².

Саме із часів Трипілля на теренах України з'явився принципово інший, ніж курінь чи помешкання типу вігвама, тип житла, характерний саме для осілих землеробських суспільств. Якщо поглянути на карту, яку склав відомий німецький археолог та етнолог Ф. Шлетте, поширення жител в енеолітичну епоху в Європі, то з пострадянського простору лише на українському Правобережжі існувало житло типу будинку, із чотирикутними стінами та двочотирихилим дахом. Повсюди ж на північ та схід від цієї території побутували круглі в плані житла типу вігвама⁴³. «Трипільці» заклали певні традиції в будівництві на теренах України, що збереглися до ХХ ст., запровадивши при цьому низку конструкцій та конструктивних елементів (пори́г, двері, горище, вікно та ін.), без яких неможливо уявити собі сучасний будинок⁴⁴. В Україні в будівництві жител і господарських будівель саме з трипільського часу стали широко використовувати ґрунт (земля й, особливо, глина). Це і глиняне обмазування стін, а інколи і взагалі матеріал для їх спорудження (саман), і обмазана глиною долівка, і різноманітні пічурки, призьби, ніші тощо, а також погрібні ями. Усім цим послуговуються і нині, адже ці матеріали посідають помітне місце в традиційному будівництві українців наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст., причім ланцюжок використання ґрунту (землі, глини) не переривався з трипільських часів⁴⁵.

Енеолітичної трипільської доби сягають витoki культурних уявлень, пов'язаних з биком, який у народних віруваннях українців є, безумовно, позитивною твариною і якому відведено помітне місце в обрядовості (новорічна символічна оранка, захисне ритуальне оборювання села під час стихійних лих та епідемій, персонаж колядок тощо)⁴⁶. Вельми цікаві й збіги між ареалом трипільської культури ті території побутування українських обрядових новорічних ряджень «Маланка». Якщо поглянути на карту, наведену О. Курочкіним, поши-

рення цього ритуалу⁴⁷, то поширення ритуалу значною мірою збігається з ареалом поширення трипільської культури в минулому. Обидва ареали, тяжіючи на заході до Дністра, поширюються на схід до Дніпра. Якщо згадати, що і трипільська культура, і українські новорічні рядження «Маланка» пов'язані з колом культурних явищ, які дістали найбільшого розвитку саме на Балканах (перша — з культурами мальованої кераміки Балкано-Дунайського регіону, другі — з відомими рядженнями балканських народів), то такі збіги зовсім не випадкові.

За дослідженнями мовознавців, зокрема Ю. Мосенкіса, в українській мові також зберігся чималий трипільський спадок. Дослідник дійшов висновку, що мова творців трипільської культури вплинула на українську мову в трьох сферах: у словниковому складі, оскільки українська успадкувала десятки слів з мови «трипільців»; у звуковій будові, що виражається у відомій милозвучності української мови (чергування та підбір звуків таким чином, що вони є приємними для звучання) і близьких до неї явищах (приставні приголосні); у масиві власних назв, передовсім в успадкованих гідронімах⁴⁸. При цьому зауважимо, що Ю. Мосенкіс вважає мову «трипільців» неіндоєвропейською, яка передувала поширенню в Європі індоєвропейських мов. Зокрема, він її включає до групи мов Південної Європи, які колись поширювалися в Середземномор'ї від Піренейів (їх сучасним реліктом є баскська мова) до Малої Азії й Кавказу. Принагідно нагадаємо, що вважаємо «трипільців» неоднорідними за етнічним і, відповідно, мовним складом.

Саме тому немає вагомих підстав повністю виключати творців трипільської культури із числа індоєвропейців, а саму культуру з вірогідного ареалу їх прабатьківщини. Індоєвропейцям, як відомо, відмовляють у причетності до творення трипільської культури саме з причини походження її з малоазійсько-балканських теренів. Але якщо мігрували не носії культури, а власне вона, або ж міграція носіїв не була масовою, то індоєвропейці мо-

жуть бути серед того місцевого населення, яке, засвоївши трипільську культурну модель, виступило її творцем у певних (можливо, не у всіх) районах України. Те ж саме можна сказати і стосовно сусідніх районів Балкан, де дістали поширення культури мальованої кераміки, подібні трипільській, що поширилися з Малої Азії⁴⁹. Окрім того, чому індоєвропейців не могло бути серед мігрантів, які принесли культури мальованої кераміки на Балкани з Малої Азії? Адже саме такий варіант походження індоєвропейців пропонує ряд дослідників⁵⁰.

Отже, аналіз матеріалу засвідчує, що Трипільля мало доволі велике значення для України, передавши сучасним українцям низку досягнень культури і послуживши відповідним пунктом у генезисі Української цивілізації взагалі. Водночас міфами є як інтенсивно поширювана в ЗМІ теза про Трипільля як учителя всіх високих цивілізацій людства, так і приниження чи заперечення значення трипільської культури для сучасної України. Метою інформаційних текстів про унікальність і надзвичайно високий розвиток Трипільля, з яких одні містять певні елементи науковості, а інші зовсім не мають таких, є формування національної самосвідомості у формі радикального національно-націоналістичного міфу. Це яскраво простежується з відгуку на відому книгу Ю. Канигіна «Шлях аріїв»⁵¹, який розміщений в Інтернеті: «Прочитав 10-те видання "Шляху аріїв". Я у захваті. Почуваєш себе пупом Землі»⁵².

За радикальною ж антитрипільською позицією ряду авторів, у тому числі науковців, також прозоро проглядає певний (усвідомлюваний завжди чи ні) ідеологічний підтекст, хоча й протилежний за спрямованістю. А корені його, можливо, в імперських колах Росії. Тут логіка така: оскільки Росія не мала в минулому такої блискочої (для регіону Східної Європи) археологічної культури, як трипільська, то й Україна, виходячи з імперської позиції колишньої (а багато в чому й сучасної) метрополії, не повинна її мати. Дане припущення певною мірою підтверджене тим, що критика Трипільля ведеться на адміністративному

рівні деякими науковцями, відомими своєю проросійською політико-ідеологічною позицією. Ця антитрипільська міфологема фактично пов'язана з національною міфологією, тільки російською. У даному разі проглядає намагання позбавити Україну однієї з підвалин формування національного українського міфу, а відтак і національної самосвідомості, яка завжди має міфологічний характер. Здійснивши це, набагато легше включити Україну у сферу дії одного з двох націоналістичних російських міфів — причорноморського (інший російський націоналістичний міф — євразійський⁵³), включно з відомими міфологемами про «спільну колиску», «давньо-руську народність» і Київ, як матір «городов русских».

Уже визнання самого факту доволі високого рівня розвитку, а також значної причетності Трипілля до генезису української культури й цивілізації (тобто об'єктивна, базована на фактах позиція) закладає потужні підвалини для формування модерного національного міфу України. «Трипільська спадщина стала одним із джерел натхнення для широкого спектру мистецтв: від скульптури і живопису до

кінематографа й літератури, всього того, що прийнято називати культурою. Навіть майстри народного мистецтва, яке чи не єдине на цій землі зберегло через тисячоліття на писанках та у вишиванках відгомін і пам'ять трипільської епохи, знаходять натхнення у віднайденних шедеврах трипільців»⁵⁴. І не випадково неоколоніальні сили, що намагаються гальмувати модерне націєтворення в Україні, спрямовують свої зусилля на те, щоб принизити значення трипільської культури й протоцивілізації. Науковці, які безпосередньо досліджують трипільську культуру, мають усвідомити, що й міф про унікальність і надзвичайно високий розвиток Трипілля, хочуть вони того чи ні, буде користуватися великою популярністю серед широкого загалу. Цей факт також має свій позитивний бік, адже сприяє формуванню національної самосвідомості українців; проте його надмірна радикалізація може зумовити формування деструктивних елементів світогляду. І цьому необхідно протидіяти, особливо через поширення в інформаційному просторі України популярних об'єктивних версій далекого історичного минулого нашої землі.

¹ Ми свідомо не вживаємо терміна «український інформаційний простір», оскільки в інформаційному просторі сучасної України, як і годиться для неоколоніальної спільноти, панують російські, або ж контрольовані Росією, засоби масової комунікації, включно зі ЗМІ. По суті інформаційний простір України є лише певною мірою (у різних регіонах — більшою чи меншою) українським.

² Восточные славяне в XVII–XVIII веках: этническое развитие и культурное взаимодействие. Материалы «круглого стола» // Славяноведение. — 2002. — № 2. — С. 7–8.

³ Ширельман В. А. Националистический миф: основные характеристики (на примере этногенетических версий восточнославянских народов) // Славяноведение. — 1995. — № 3.

⁴ Золотими стежками Кіровоградщини / автор проекту О. Босий. — Кіровоград, [2007?]. — С. 4.

⁵ Черняк В. Трипілля — вікно у початок історії // Трипільська цивілізація у спадщині України. Кон-

ференція, присвячена 110-річчю відкриття трипільської культури (Матеріали та тези доповідей конференції, що проходила у Києві 30–31 травня 2003 р.). — К., 2003. — С. 38.

⁶ Уже те, що А. Кифішин одразу «прочитав» стародавні тексти Кам'яної могили (до речі, опубліковані зображення з її гротів не створюють однозначного враження писаних текстів), дає підстави сумніватися в істинності цього «прочитання». Не так уже й давно, саме в 1950–1970-х роках, видатний російський учений Ю. Кнорозов дешифрував писемність стародавніх майя. Він це здійснив принципово в інший спосіб, аніж А. Кифішин. Ю. Кнорозов на першому етапі своєї роботи не прочитав тексти майя (чого, очевидно, «кавалерійським наскоком» узагалі осилити неможливо), а провів їх дешифрування: визначив тип письма, принципи дешифрування ієрогліфів. Тобто він визначив принципи, керуючись якими, ці тексти можуть прочитати й дешифрувати всі зацікавлені. Етапи своєї роботи вчений відобразив у публікаціях

у наукових і науково-популярних журналах. Ю. Кнорозов переслідував можливість винести на широкий загал свою лабораторію з дешифрування писемності майя. Першою книгою Ю. Кнорозова, присвяченою писемності майя, була «Писемність стародавніх майя» (М.; Ленінград, 1963), і лише наступним етапом стало прочитання ним рукописів майя та публікація їх перекладів у книзі «Ієрогліфічні рукописи майя» (Ленінград, 1975). Тепер кожен може займатися вивченням писемного спадку стародавніх майя, користуючись працями Ю. Кнорозова, який створив власну школу, навчивши багатьох своїх учнів принципам дешифрування і прочитання писемності майя та інших стародавніх народів. А чи може хто, послуговуючись книгою А. Кифішина, дешифрувати якісь стародавні тексти? Це ще невідомо. Для тих, хто зацікавиться цією проблемою, нагадаємо, що тексти етрусків також читають уже більше ніж півтори сотні років, проте дешифрувати етруску писемність так ніхто до сьогодні й не зміг. У радянські часи А. Кифішина жорстко «пресував» відомий сходознавець І. Дьяконов, використавши для цього і радянські адміністративні структури, тобто сумно-відомий адмінресурс (про нележку й навіть трагічну долю А. Кифішина як сходознавця, у якій фатальну роль зіграв І. Дьяконов, див: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ru.wikipedia.org>). Однак панові А. Кифішину зараз ніхто не заважає винести на розгляд широкого загалу свою дослідницьку «кухню», опублікувавши як власний інструментарій, так і результати досліджень у загальнодоступних виданнях. Якщо його праця варта чогось у науковому сенсі, то потрібно шукати визнання й підтримки серед фахівців-науковців, а не в хоча і патріотичних, проте заполітизованих дилетантів-неоромантиків.

⁷ *Магидович И. П., Магидович В. И.* Очерки по истории географических открытий : в 5 т. – М., 1982. – С. 26; *Крамер С. Н.* История начинается в Шумере. – М., 1991. – С. 32, 33, 35, 36.

⁸ *Шилов Ю. А.* Прародина ариев: История, обряды и мифы. – К., 1995. – С. 33.

⁹ *Бебик В.* Українська цивілізація... в Єгипті: сенсаційні сторінки національної історії? // Україна молода. – 2007. – 30 серп.

¹⁰ *Петров В.* Походження українського народу. – К., 1992. – С. 19 [праця написана в 1940-х роках. – В. Б.].

¹¹ *Залізняк Л. Л.* Походження українського народу. – К., 1996. – С. 4–18; *Залізняк Л. Л.* Походження українців: між наукою та ідеологією. – К., 2008. – С. 14–25.

¹² *Залізняк Л. Л.* Трипілля очима науковців і політиків // Археологія. – 2004. – № 3. – С. 97 та ін.

¹³ *Давня історія України : у 3 т. – К., 1997. – Т. 1. – С. 231–383; Залізняк Л. Л.* Трипілля очима науковців і політиків.

¹⁴ *Черных Е. Н.* На пороге несостоявшейся цивилизации // Природа. – 1976. – № 2. – С. 58–69.

¹⁵ *Видейко М.* Шляхами трипільського світу. – К., 2008. – С. 209, 226–234.

¹⁶ Там само. – С. 234.

¹⁷ Там само. – С. 178–181.

¹⁸ *Дяченко О. В.* Проблема історичних інтерпретацій трипільської культури // Археологія. – 2007. – № 2. – С. 87.

¹⁹ *Моньо А.* Источники по истории Африки // История тропической Африки (с древнейших времён до 1800 г.) / пер. с франц. – М., 1984. – С. 102; *Лакруа Ф.* Языки Африки // История тропической Африки (с древнейших времён до 1800 г.) / пер. с франц. – М., 1984. – С. 60.

²⁰ *Маке Ж.* Предметы, образы и боги // История тропической Африки (с древнейших времён до 1800 г.) / пер. с франц. – М., 1984. – С. 92–93.

²¹ *Lips E.* Das Indianerbuch. – Leipzig, 1980. – S. 389.

²² *Созина С. А.* На горизонте – Эльдorado! Из истории открытия и завоевания Колумбии. – М., 1972. – С. 137.

²³ Про умови виникнення та початкові етапи розвитку перших на земній кулі цивілізацій див: *Мелларт Дж.* Древнейшие цивилизации Ближнего Востока. – М., 1982; *Мерперт Н. Я.* «Неолитическая революция» и её памятники // *Мелларт Дж.* Древнейшие цивилизации Ближнего Востока. – М., 1982; История первобытного общества. Эпоха первобытной родовой общины. – М., 1986. – С. 250–252, 272–277; История Древнего Востока. Зарождение древнейших классовых обществ и первые очаги рабовладельческой цивилизации. – М., 1983–1988. – Ч. 1–2; *Крижанівський О.* Історія Стародавнього Сходу. Курс лекцій. – К., 1996.

²⁴ *Відейко М. Ю.* Шляхами трипільського світу. – С. 47.

²⁵ *Шапошникова О. Г., Товкайло Н. Т.* Некоторые итоги исследования многослойного поселения Пугач на Южном Буге // Первобытная археология. – К., 1989. – С. 96–97; *Круц В. А.* К истории населения трипольской культуры в междуречье Южного Буга и Днепра // Первобытная археология. – К., 1989. – С. 131; *Попова Т. А.* О роли населения Поднестровья в формировании трипольской культуры Буго-Днепровского междуречья // Первобытная археология. – К., 1989. – С. 147; *Теллегін Д. Я.* Основні періоди історичного розвитку населення території України у V – першій половині IV тис. до н. е. // Археологія. – 1992. – № 4. – С. 9; *Рассамакін Ю. Я., Будников О. Б.* Проблеми раннього степового енеоліту у світлі вивчення нових пам'яток // Археологія. – 1993. – № 3. – С. 138; *Щібьор Й.* Культури пізнього Трипілья та лійчастого посуду на Волині // Археологія. – 1994. – № 4; *Відейко М. Ю.* Шляхами трипільського світу. – С. 72, 73, 75.

²⁶ *Відейко М. Ю.* Шляхами трипільського світу. – С. 82–83.

²⁷ Там само. – С. 97–99; *Черняков І. Т.* Місце трипільської культури в стародавній історії Європи // Археологія. – 1993. – № 3. – С. 14.

²⁸ *Рассамакін Ю. Я.* Степи Причорномор'я в контексті розвитку перших землеробських суспільств // Археологія. – 2004. – № 2. – С. 16.

²⁹ Там само. – С. 6, 7, 14–16.

³⁰ *Черняков І. Т.* Місце трипільської культури в стародавній історії Європи. – С. 12.

³¹ *Марков Г. Е.* Кочевники Азії. – М., 1976. – С. 8–48; *Пучков П. В., Журавльов О. П.* Чи існували вершництво і кіннота за кам'яної та бронзової доби? // Археологія. – 2000. – № 2. – С. 108–109.

³² *Рассамакін Ю. Я.* Степи Причорномор'я в контексті розвитку перших землеробських суспільств.

³³ *Арутюнов С. А., Хазанов А. М.* Проблема археологических критериев этнической специфики // Советская этнография. – 1979. – № 6. – С. 80–81.

³⁴ *Відейко М.* Шляхами трипільського світу. – С. 117, 137.

³⁵ *Петров В.* Походження українського народу. – С. 35.

³⁶ Докладно про це простежено в книзі: *Давня історія України.* – К., 1997–1998. – Т. 1, 2.

³⁷ Аргументи на користь існування в «трипільців» орного землеробства див.: *Відейко М.* Шляхами трипільського світу. – С. 104–106.

³⁸ Там само. – С. 102.

³⁹ *Глушко М.* Генезис тваринного запрягу в Україні (Культурно-історична проблема). – Л., 2003. – С. 27.

⁴⁰ Там само. – С. 29.

⁴¹ Там само. – С. 30.

⁴² Там само. – С. 108.

⁴³ *Schlette F.* Die älteste Haus- und Siedlungsform des Menschen (auf Grund des steinzeitlichen Fundmaterials Europas und ethnologisches Vergleiche) // Ethnographisch-archäologische Forschungen. – Berlin, 1958. – Bd. 5. – S. 147. – Taf. 90, 93.

⁴⁴ *Відейко М.* Шляхами трипільського світу. – С. 153.

⁴⁵ *Відейко М.* Трипільська археологічна культура в Україні // НТЕ. – 2005. – № 3. – С. 24.

⁴⁶ *Глушко М.* Генезис тваринного запрягу в Україні. – С. 72, 84, 90, 95, 96.

⁴⁷ *Курочкін О.* Українські новорічні обряди: «Коза» і «Маланка» (з історії народних масок). – Опішне, 1995. – С. 337; *Курочкін О.* Украинские Маланкари – источник клон на Карпато-Балканската карнавална традиция // Български фольклор. – 2000. – Кн. 4. – С. 87.

⁴⁸ *Мосенкіс Ю. Л.* Мова трипільської культури: Джерела, методи, результати реконструкції. – К., 2001.

⁴⁹ Про ці культури див.: *Paul J.* Beiträge rumänischer Archäologen zur Klärung von Fragen der europäischen Vorgeschichte // Forschungen zur Volks- und Landeskunde. – 1980. – N. 1. – Bd. 23.

⁵⁰ Різні погляди на проблему походження індоєвропейців див.: *Давня історія України.* – Т. 1. – С. 301–309.

⁵¹ *Канигін Ю.* Шлях аріїв: Україна в духовній історії людства: Роман-есе. – К., 1997.

⁵² *Романець Д.* «Любити трипільців – це некрофілія» // Україна молода. – 2007. – 24 лют.

⁵³ Про російські націоналістичні міфи див.: *Шнирельман В. А.* Националистический миф: основные характеристики...

⁵⁴ *Відейко М.* Шляхами трипільського світу. – С. 236.